O *AMPULLA* DIN *ASIA MINOR* RECENT DESCOPERITĂ LA CALLATIS

MIHAI IONESCU (Mangalia), IOAN I.C. OPRIŞ (Bucureşti)

În cursul campaniei de săpături arheologice desfăşurate la Callatis (Mangalia, jud. Constanţa) în anul 1993, săpături ocazionate de reamenajarea structurii de rezistenţă la hotelul Scala-President[1], a fost descoperit un foarte interesant obiect cu caracter devoţional: o *ampulla* de tip "Asia Minor" (sau "anatolian"). Pe lângă certele conotaţii de ordin religios ale acestui artefact romano-bizantin (implicând pelerinajul la marile sanctuare creştine din Orient), importanţa descoperirii pentru literatura românească de specialitate este dată şi de noutatea sa tipologică, anterior fiind cunoscute doar *ampullae* de provenienţă egipteană legate de sanctuarul Sfântului Menas de la Karm-Abu-Mina[2].

Astfel, piesa ce face obiectul articolului nostru a apărut în S. 2, la cca -1,80 m de la nivelul actual de călcare, pe pavajul de cărămidă al unei locuinţe datate la sfârşitul secolului al VI-lea d.H. Încadrându-se prin dimensiuni (înălţimea sa este de cca 0,075 m; lăţimea de 0,048 m) între cele mai mari piese ale genului[3], ca a fost realizată dintr-o pastă fină de culoare roz-gălbuie, ce conţinea puţină mică, şi nu prezintă urme de ardere secundară (fig. 1.a-b). Ulterior modelării în tipar, micul recipient a fost şi angobat, putându-se observa pe întreaga sa suprafaţă urmele slipului în ton cu pasta. Starea de conservare a piesei în momentul descoperirii era foarte bună, în ciuda absenţei unei mici porţiuni din suprafaţa sa inferioară. Ea se păstrează actualmente în depozitul Muzeului de Arheologie "Callatis" din Mangalia (nr.inv. 2492).

Corpul piesei este unul oviform (lenticular în secţiune) şi este continuat în partea superioară de gâtul aproximativ cilindric, ce se termină cu o buză îngroşată. Gâtul este decorat cu nervuri în relief, iar ansele - spre deosebire de cele ample, specifice *ampullae*-lor cu reprezentarea Sfântului Menas - au fost realizate prin practicarea unor găuri rotunde, de mici dimensiuni (*Schnurlöcher*).

Deşi morfologic diferite faţă de cele egiptene, piesele în rândul cărora se înscrie şi cea tratată în articolul nostru nu diferă de primele, atât din punct de vedere al funcţionalităţii, cât şi din cel strict tehnologic. Dacă acestea sunt realizate tot prin turnare în tipare (decorul bifacial, cu motive identice sau diferite, fiind rezultatul opţiunii producătorului), ele sunt însoţite, în schimb, de o mult mai variată dimensiune iconografică. O primă şi totodată numeroasă serie cuprinde cavaleri, sfinţi (Petru, Pavel, Andrei, Phocas, Teodor) sau personaje biblice (Daniel în groapa cu lei, imaginea mormântului lui Lazăr); o a doua este caracterizată de motive decorative simbolice, geometrice şi florale, respectiv de cele câteva tipuri de cruci, palmete, rozete sau cochilii cunoscute.

Spre deosebire de *ampullae*-le reprezentându-l pe Sfântul Menas, cele microasiatice provin dintr-un spaţiu geografic mult mai larg şi sunt în consecinţă greu de circumscris, în absenţa unor săpături arheologice concentrate pe ateliere sau, măcar, a cunoaşterii unor serii mari care să permită conturarea unuia sau mai multor centre producătoare[4]. Cu toate acestea, a fost avansată ipoteza privind asocierea dintre unele piese purtând imaginea "Evanghelistilor" (tip bine reprezentat în colecţia Muzeului Luvru) cu sanctuarul Sfântului Ioan de la Efes[5].

Din punct de vedere al decorului specific piesei noastre, în câmpul ornamentat bifacial poate fi observată, în interiorul unei borduri ce urmăreşte forma vasului, o cruce cu braţele aproape egale (cele verticale fiind puţin mai lungi), lăţite la capete, în interiorul cărcia se găsesc o serie de cercuri concentrice. Braţele orizontale au o terminaţie convexă, iar cele verticale sunt bicuspide. Pe diagonala câmpului, pornind de la baza braţelor crucii, pleacă 4 petale (?), cele din registrul inferior fiind mai ample.

Analogii pentru acest tip de decor (fără a cunoaşte însă vreunul identic) pot fi întâlnite în aceeaşi colecţie de la Muzeul Luvru[6], urmărind fie cruci decorate, fie asocieri cu alte motive care să împodobească câmpul dintre braţele crucii. Ca şi în cazul platourilor ceramice, ce imită în epocă decoraţia unor piese realizate din metal preţios, pot fi stabilite analogii cu anumite *ampullae* şi tipuri de cruci-relicvar, procesionale sau votive din secolele VI-VII d.H.

THRACO-DACICA, tomul XIX, nr. 1-2, Bucureşti, 1998, p. 167-170

produse în acelaşi spaţiu geografic. Avem în vedere una dintre celebrele *ampullae* de la Monza[7], o altă piesă de notorietate - crucea-relicvar din argint aurit a lui Justin al II-lea de la Vatican[8], decorată cu 5 medalioane (reprezentând pe Mântuitor, alături de cuplul imperial), dar şi câteva cruci cu figuri şi inscripţii votive din bronz, provenind din zona amintită, ce dispun de braţe bicuspide şi de motivul decorativ al cercurilor concentrice[9].

Având în vedere intensul flux comercial constatat pentru întreaga perioadă a secolelor IV-VI d.H., care lega provincia Scythia de marile centre economice şi culturale aflate pe coastele vestice sau în interiorul Asiei Mici (înglobarea provinciei în *quaestura* creată de Justinian în anul 536, alături de Moesia Secunda, insulele Ciclade, Cipru şi Caria, realizată sub imperiul considerentelor de ordin militar şi deci efemeră, pare să fie totuşi o iniţiativă care ţinea cont şi de relaţiile de fond evocate mai sus) sau, deopotrivă, cel realizat cu spaţiul syro-palestinian[10], apariţia unei asemenea piese la Callatis nu poate avea o semnificaţie surprinzătoare. Alături de Tomis şi Histria, cetatea avea relaţii privilegiate cu aceste centre, relaţii relativ bine documentate atât din punct de vedere arheologic, cât şi epigrafic. În acest sens, relevantă pentru discuţia noastră este chiar şi simpla menţionare a basilicii paleocreştine de tip sirian de la Callatis, care din punct de vedere al planimetriei constituie o raritate nu numai pentru teritoriul Dobrogei, dar şi pentru întreaga Peninsulă Balcanică.

Adusă de un pelerin *pro benedictione*, la întoarcerea sa din călătoria la "locurile sfinte", *ampulla* callatiană, alături de numeroasele piese de acelaşi gen descoperite pe întreg cuprinsul Imperiului, poate fi privită (şi) ca un banal artefact cu caracter devoţional. În sens generic, ea este însă un produs ce însoţeşte nemijlocit pelerinajul, în dimensiunea sa de fenomen cultural cu o remarcabilă dezvoltare în epoca Dominatului, aşa cum o demonstrează şi cele mai noi contribuţii în domeniu[11].

NOTE

1. *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1993*, A XXVIII-a Sesiune Naţională de Rapoarte Arheologice (Satu Mare 12-15 mai 1994), Satu Mare, 1994, p. 39.

2. Pentru cea mai nouă şi cuprinzătoare contribuţie referitoare la acest subiect, vezi I. Barnea, *Menasampullen auf dem Gebiet Rumäniens*, Akten des XII. Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie, Bonn, 22.-28. September, 1991, Teil 1 (= JbAC, Ergänzungsband, 20, 1, Münster, 1995, p. 509-514. Menţionăm că o a doua asemenea piesă, de dimensiuni mai reduse decât cea callatiană, a fost descoperită la Capidava, cu ocazia săpăturilor de la "Corpul de Gardă" din colţul sudic al cetăţii, urmând şi ea a fi în curând publicată. Alte 13 piese de la Odessos au fost făcute recent cunoscute: Al. Minčev, *Rannovizantijski glineni ampuli ot Odesos*, Izvestija Varna, 28/43, 1992, p. 127-136 şi în special p. 133, n. 4 şi 7. În acest ultim caz posibilitatea stabilirii funcţionalităţii pieselor este relativ dificilă: drept dovadă, J.W. Hayes crede că astfel de *ampullae* ar fi palestiniene şi pentru a le denumi oscilează între "Early Christian Ampullae" şi "Late Roman Unguentaria".

3. C. Metzger, *Les ampoules à eulogie du musée du Louvre*, Paris, 1981, p. 17.

4. *Ibidem*, p. 22-23.

5. Aren M. Maeir, Yael Strauss, *A pilgrim flask of Anatolian origin from Late Byzantine/Early Ummayyad Jerusalem*, Anatolian Studies, XLV, 1995, p. 241, n. 9.

6. C. Metzger, *op. cit.*, p. 51-52, nr. 130, 139, 141-143, fig. 110, 116, 118-120. O scurtă revistă a celorlalte mari colecţii care cuprind *ampullae* microasiatice vezi la *ibidem*, p. 22-23.

7. John A. Cotsonis, *Byzantine figural processional crosses*, Dumbarton Oaks Byzantine Collection Publications, No. 10, Catalogue of an Exhibition at Dumbarton Oaks (23 September 1994 through 29 January 1995), Dumbarton Oaks, 1994, p. 41, fig. 17.

8. *Ibidem*, p. 58, fig. 22 a.

9. *Ibidem*, p. 90-99, fig. 33-34.

10. I. Barnea, *Relaţiile provinciei Scythia cu Asia Mică, Siria şi Egiptul*, Pontica, V, 1972, p. 251-262; Al. Barnea, în Alexandru Suceveanu-Alexandru Barnea, *La Dobroudja romaine*, Bucarest, 1991, p. 238-244.

11. P. Maraval, *Lieux saints et pèlerinages d'Orient. Histoire et géographie des origines à la conquête arabe*, Paris, 1985; *The blessings of Pilgrimage* (ed. R. Ousterhout), Illinois Byzantine Studies, I, Urbana and Chicago, University of Illinois Press, 1990.

A PILGRIM FLASK OF ASIA MINOR ORIGIN RECENTLY DISCOVERED AT CALLATIS

Summary

On the occasion of the archaeological rescue excavations campaign in 1993, imposed by the architectural reshaping-works at the Scala-President Hotel, has been discovered a rare devotional object, namely a so-called pilgrim flask of Asia Minor (or Anatolian) origin. One should also mention a brief location of the site, situated in the southern area of the antique city of Callatis, in the close proximity of its perimetral walls.

The artefact is the first of its kind ever published for the territory of the Scythia province. It came out in S. 2 (-1.80 m), on the floor made of bricks of a dwelling dating from the end of the 6th c. A.D. The *ampulla* is oviform, with a lenticular section (height 0,075 m; width 0,048 m) and has two pierced (*Schnurlöcher*) handles on the shoulder. The pink-yellowish fabric, containing minute micaceous inclusions, is uniform, well-levigated and well-fired; a smooth slip-coating of same colour could be also observed.

As to the ornamentation elements, the vessel is characterised by a decorative cross (identically rendered on both sides) with the arms approximately equal in length, that flare slightly at the ends. Concentrical circular patterns are to be noticed all over its interior surface; four other diagonal petal-shaped patterns belong to its exterior field.

Artistic connections can be traced, by analogy with the well-known *ampullae* from Monza and Bobbio (coming from the Holy Land), with several silver, silver-gilt or cast-bronze processional, reliquary and votive Oriental crosses and, naturally, with further earthenware flasks of same origin.

Considering the prosperous both economic and cultural relationships of the province with the East Mediterranean centres (and on the whole with the Oriental ones), as reflected by archaeologic and epigraphic evidence (ceramics, inscriptions mentioning Orientals or, for giving a specific Callatian example, the use of the Syrian basilical planimetric model etc.), the appearance of such a flask is far from being unusual.

Brought back home *pro benedictione* by a pilgrim returning from one of the Orient's Christian sanctuaries, the Callatian *ampulla* could be interpreted as a common devotional artefact. Generically speaking, these objects constitute, however, a direct index providing us with an accurate image on the pilgrimage - in its fully dimension of cultural phenomenon with a remarkable development during the 4th -6th centuries - and therefore deserve both more attention and appropriate synthetic interpretation.

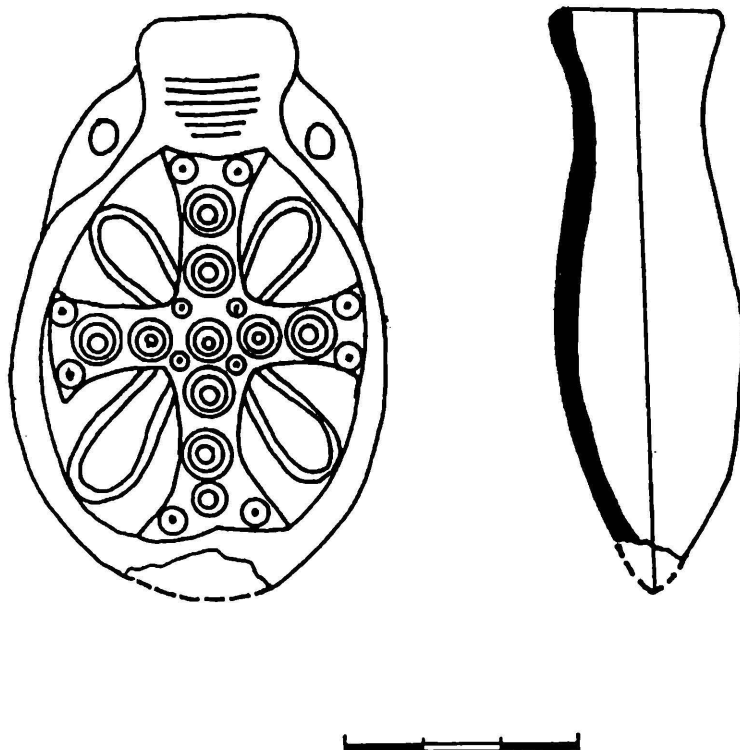

Fig. 1. a-b. *Ampulla* din *Asia Minor* de la Callatis / Ampulla of Asia Minor Origin from Callatis